

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması xalqımızın dövlətçilik ənənəsinin məntiqi davamı idi

Aysel Aslanova,

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin əməkdaşı

Dövlət millətin əldə etdiyi ən böyük nailiyyətdir. Tarixən milli dövlətə və dövlətçilik ənənələrinə sahib olan Azərbaycan xalqı XX yüzilliyin əvvəllərində, dünyanın siyasi sisteminin dekonstruksiya olduğu bir vaxtda, bütün türk-islam dünyasında İlk demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət yaratdı. Müsəlman Şərqi İlk parlamentli respublikanın - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması xalqımızın zəngin dövlətçilik ənənələrinin məntiqi davamı, milli məfkurəsinin, milli psixologiyasının, milli identifikasiyasının, siyasi şüurunun təcəssümü idi.

**Heydər Əliyev,
Ümummilli lider.**

Müstəqil milli dövlətə sahib olmaq hər bir xalqın ən böyük uğuru və tarixi nailiyyətidir. Bu mənada, Azərbaycan xalqını xoşbəxt xalq adlandırmaq mümkündür. Xalqımız tarix boyu yadellilərlə mübarizə apararaq yurd yerlərini istilalardan qoruyub, həmişə öz taleyinin sahibi olmağa, özünün müstəqil dövlətini qurmağa can atıb. 1918-ci il mayın 28-də öz dövlətini qurması, əslində, xalqımızın milli kimliyinin, hansı arzularla, ideallarla yaşamasının parlaq təcəssümü idi.

XIX-XX yüzilliklərdə baş verən bir sıra siyasi amillər, sosial-iqtisadi dəyişikliklər, ən əsası, milli kimliyin formalaşması Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasına zəmin oldu. XIX əsrin ikinci yarısında Bakıda neft sənayesinin inkişafı ilə yaranan modernləşmə prosesi Azərbaycan cəmiyyəti üçün mühüm sosial və siyasi nəticələr verdi. Azərbaycanda mətbuatın, maarifçilik ideyalarının, ictimai-siyasi şüurun inkişafı ilə siyasi qruplar və partiyalar təşəkkül tapdı. 1905-ci il inqilabı və etnik ermənilərlə qarşıdurmalar dövründə sosializm, reformizm və milli kimlik məsələsi Azərbaycan ziyalılarının diqqət mərkəzində idi. Beynəlxalq, siyasi və sosial dəyişikliklər çərçivəsində modernləşmə haqqında Azərbaycanda siyasi fikir formalaşdı.

1917-ci ilin oktyabrında bolşeviklər hakimiyyətə gəldilər. Həmin ilin noyabrında “Rusiya xalqlarının hüquq bəyannaməsi” elan olundu. Bəyannamədə qeyd olunurdu: “Rusiyada yaşayan xalqlara azadlıq və muxtariyyət verilir. Onlar istədikləri vaxt Rusiyanın tərkibindən çıxıb bilərlər”. Bu müddəa xalqların azadlığı baxımından əhəmiyyətli idi. Lakin bu vədlər bolşeviklərin hakimiyyətdə qalmaq üçün sadəcə bir vasitə idi.

Rusiyada çar üsul-idarəsinin ləğvi, baş verən fevral və oktyabr çevrilişləri, Birinci Dünya müharibəsinin fəsadları və digər amillər Qafqazı ayrı-ayrı siyasi qüvvələrin qarşıdurma meydanına çevirmişdi. Dünyanın aparıcı dövlətlərinin Bakı neftinə göstərdiyi maraq vəziyyəti daha da gərginləşdirirdi. Erməni millətçilərinin azərbaycanlılara qarşı soyqırımının son dərəcə böyük miqyas aldığı ağır tarixi şəraitdə Vətənin taleyini öz mənafeyindən üstün tutan maarifçi ziyalılarımız, xalqımızın qeyrətli və ləyaqətli övladları milli varlığımızı qorumaq, milli dövlətçiliyimizi yaratmaq yolunda qətiyyətli addımlar atdılar.

Cümhuriyyətə qədərki mərhələdə Cənubi Qafqazdan Müəssislər Məclisinə seçilən deputatlar 1918-ci il fevralın 14-də Tiflisdə Cənubi Qafqazın ali hakimiyyət orqanı olan Zaqafqaziya Seymini - Zaqafqaziya parlamentini yaratmışdılar. Seymdə ölkəmizi Müsəlman Fraksiyasının Müəssislər Məclisinə seçkilər zamanı Azərbaycanın, habelə bütün Cənubi Qafqazın bir milyondan çox türk-müsəlman seçicisinin səsini qazanmış 44 deputat təmsil edirdi. Məhz onların tələbi ilə 1918-ci il aprelin 9-da Zaqafqaziya Seymi Zaqafqaziyanın müstəqilliyini elan etdi və Birləşmiş Zaqafqaziya Cümhuriyyəti yaradıldı. Lakin kəskin milli mənafe ziddiyyətləri Zaqafqaziya Seyminin və Zaqafqaziya Cümhuriyyətinin konkret addımlar atmasına imkan vermədi. Nəticədə 1918-ci il mayın 25-də gürcü nümayəndələr Seymdən çıxdılar və mayın 26-da Gürcüstanın müstəqilliyini elan etdilər.

1918-ci il mayın 27-də Müsəlman Fraksiyasının, yəni Zaqafqaziya Müsəlman Şurasının üzvləri də ayrıca iclas keçirdilər və Azərbaycanın müstəqilliyini elan etmək qərarına gəldilər. Bu məqsədlə, Zaqafqaziya Müsəlman Şurası özünü Azərbaycan Milli Şurası elan etdi. Bununla, əslində Azərbaycanın tarixində ilk parlament yarandı və ilk parlamentli respublikanın bünövrəsi qoyuldu. Həmin iclasda Azərbaycan Milli Şurasının rəyasət heyəti və sədri seçildi. M. Rəsulzadə Milli Şuranın sədri oldu. Azərbaycan Milli Şurasının o zaman çox mürəkkəb və həlledici bir tarixi məqamda Tiflisdə - Qafqaz canişininin iqamətgahında elan etdiyi İstiqlal Bəyannaməsi Azərbaycanın demokratiya və parlamentarizm ənənələri tarixinin ən parlaq hüquqi sənədi olaraq bu gün də öz tarixi və praktiki əhəmiyyətini saxlamaqdadır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamenti öz fəaliyyəti dövründə həyata keçirdiyi müstəqil dövlət quruculuğu təcrübəsi ilə, qəbul etdiyi yüksək səviyyəli qanunvericilik aktları və qərarları ilə Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində, xüsusən də parlament mədəniyyəti tarixində zəngin iz qoymuşdur.

Mövcudluğunun ilk günlərindən xalq hakimiyyəti və insanların bərabərliyi prinsiplərinə əsaslanan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti irqi, dini, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün ölkə vətəndaşlarına bərabər hüquqlar verdi. Ölkənin sərhədləri müəyyənləşdirildi, bayrağı, himni və gerbi yaradıldı, ana dili dövlət dili elan edildi, dövlət quruculuğu sahəsində ciddi tədbirlər həyata keçirildi. Ölkənin ərazi bütövlüyü və milli təhlükəsizliyi təmin edildi, qısa müddətdə yüksək döyüş qabiliyyətli hərbi hissələr yaradıldı, demokratik prinsiplərə uyğun dövlət orqanları quruldu, təhsil milliləşdirildi, xalqın sonrakı illərdə mədəni yüksəlişi üçün zəmin hazırlayan əhəmiyyətli işlər görüldü.

Çox mürəkkəb şəraitdə fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elmin, təhsilin və xalq maarifinin, səhiyyənin inkişafını diqqət mərkəzində saxlayırdı. Bu baxımdan, Parlamentin 1919-cu il sentyabrın 1-də Bakı Dövlət Universitetinin təsis olunması haqqında qəbul etdiyi qanunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Milli universitetin açılması Cümhuriyyət xadimlərinin doğma xalqı qarşısında çox mühüm tarixi xidməti idi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin parlamenti və hökuməti ölkənin başı üstünü alan xarici müdaxilə təhlükəsini sovuşdurmaq məqsədilə gənc respublikanın beynəlxalq aləmdə tanınması üçün böyük iş aparırdı. Mübaliğəsiz deyə bilərik ki, Cümhuriyyətin böyük uğurlarından biri, məhz Paris Sülh Konfransında 1920-ci il yanvarın 11-də Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi tanınması olmuşdur. Görkəmli dövlət xadimi Əlimərdan bəy Topçubaşov ağır çətinlikləri dəf edərək Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bir sıra böyük dövlətlər tərəfindən defakto tanınmasına nail oldu. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətini rəsmi surətdə tanıyan ilk dövlət Osmanlı dövləti olmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti gərgin və mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə cəmi 23 ay fəaliyyət göstərə bildi. Faktiki tanınmasından qısa müddət sonra sovet hökumətinin hərbi müdaxiləsi və XI qızıl ordu hissələrinin qanlı hərbi əməliyyatları nəticəsində müstəqilliyini itirdi.

Təəssüf ki, aprel işğalı nəticəsində yaranmış tarixi şərait xalqımıza istiqlal mücadiləsini sonadək davam etdirməyə imkan vermədi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etsə də, onun şüurlara aşılaraq olduğu müstəqillik ideyaları bütün məhrumiyyətlərə baxmayaraq, xalqımızın yaddaşından heç vaxt silinmədi. Xalq özünün istiqlal arzularını nəsildən-nəslə ötürdü.

Azərbaycan xalqı 70 il Sovet İttifaqının tərkibində müstəqil olmasa da, inkişafa nail oldu. Xüsusilə, 1970-1980-ci illərdə ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan sürətlə inkişaf etdi, həm iqtisadi, həm sosial sahədə böyük uğurlar qazandı. Görkəmli dövlət xadiminin rəhbərliyi altında həyata keçirilən tədbirlər ölkəmizin müstəqillik uğrunda mübarizəsinə real hüquqi-siyasi və iqtisadi əsaslar yaratdı.

Ümummillə lider Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövləti ideyasının həyata keçiriləcəyinə öz varlığı kimi inanır və həmin vaxtın yaxınlaşmasını aydın görərək bu istiqamətdə müdrikliklə, böyük ustalıqla iş aparırdı. Onun müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurulması istiqamətində apardığı iş xalqımızın uzun illər qəlbində yaşatdığı azadlıq ideyalarını daha da gücləndirdi.

Nəhayət, 70 ildən sonra - 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan yenidən öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. Azərbaycan Respublikasının Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi olduğu ümumxalq iradəsi ilə təsdiqləndi. Lakin bu dövrdə öz müstəqilliyini bəyan edən Azərbaycan dövlətinin möhkəmləndirilməsinin qarşısının alınması üçün bəzi xarici qüvvələr və daxildə olan imperiyapərəst ünsürlər böyük maneələr və problemlər yaratmağa başladılar. Ermənistanın əsassız torpaq iddiası ilə bağlı Azərbaycana hərbi təcavüzü, separatçı qüvvələrin baş qaldırması, daxildə müxtəlif təxribatlar törədilməsi ölkədə mürəkkəb vəziyyət yaratdı.

Dövlət müstəqilliyi üçün real təhlükə yarandığı bir dövrdə xalqımızın təkidlə xahişi ilə ümummillə lider Heydər Əliyev kimi qüdrətli şəxsiyyət yenidən ali hakimiyyətə qayıtdı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə başlanan milli dövlətçiliyi arzudan reallığa çevirdi. 1993-cü ildə 1920-ci ildəki tarixin təkrar olunmaması, müstəqilliyin itirilməməsi üçün xalqımız ümummillə lider Heydər Əliyevi Azərbaycanın bir daha siyasi hakimiyyətinə dəvət etdi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətinin ikinci dövründə Xalq Cümhuriyyətinin əsl tarixinin, cümhuriyyət xadimlərinin həyat və fəaliyyətinin, siyasi irsinin öyrənilməsi, şərfli tarixinin yazılması, bu tarixin bütün yönləri ilə müasir nəsillərə çatdırılması, cümhuriyyət xadimlərinin xatirəsinin əbədiləşdirilməsi kimi məsələlər həyata keçirilmişdir. Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ümummillə lider Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətini yaratmış, onun memarı, qurucusu və xilaskarı olmuşdur. Dahi şəxsiyyət Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə müstəqil Azərbaycan Respublikası arasında varislik əlaqəsini təmin etmişdir.

Bu gün Heydər Əliyev siyasi kursu Prezident cənab İlham Əliyev tərəfindən qətiyyətlə və ardıcıl surətdə həyata keçirilir. Dövlət başçısı İlham Əliyevin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı sərəncamı və 2018-ci ilin ölkəmizdə "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti" ili elan olunması varislik ənənələrinə və müstəqil dövlət ideyalarına sədaqətin əyani ifadəsidir. Cənab İlham Əliyev Xalq

Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi zamanı demişdir: “Yüz il bundan əvvəl müsəlman aləmində ilk dəfə olaraq demokratik respublika yaranmışdır. Biz fəxr edirik ki, bu respublikanı Azərbaycan xalqı yaradıb və bir daha bütün dünyaya nümayiş etdirib ki, Azərbaycan xalqı böyük xalqdır, istedadlı xalqdır, azad xalqdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması və iki il ərzində fəaliyyəti tarixi hadisə idi. Azərbaycan o ölkədir ki, hələ yüz il bundan əvvəl ən ülvi demokratik dəyərləri nəinki bəyan edib, öz praktiki fəaliyyətində onları təmin edib. Bugünkü Azərbaycan müstəqil Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisidir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bütün demokratik dəyərlərinə sadıq olmasının bariz nümunəsidir!.

Xalqımız, nəhayət, Müstəqillik Gününü ərazi bütövlüyümüzün bərpasından, tarixən milli varlığımıza, müstəqilliyin ilk günlərindən isə dövlət suverenliyimizə qənim kəsilmiş xəyanətkar erməni toplumu üzərində tarixi Qələbədən doğan təntənə ilə qarşılayır. 2020-ci ilin payızında Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Qarabağın 30 illik erməni işğalından azad edilməsi isə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ən böyük amalını - ulu babaların misilsiz əmanəti olan torpaqlarımızın bütövlüyünün təmin edilməsini gerçəkləşdirdi.